

بررسی اثرات گردشگری در توسعه روستایی (مطالعه‌ی موردی: روستاهای دهستان چهل‌چای شهرستان مینودشت)

محسن صیدالی^{۱*} رضا سلیمانگلی^۲ هادی قراگوزلو^۲

۱- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی.

۲- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی.

* مسئول مکاتبات. پست الکترونیک: Mseidali@gmail.com

چکیده

گردشگری در محیط‌های روستایی با توجه به توسعه‌ی شهرنشینی، بهبود سیستم حمل و نقل و ارتباطات، افزایش اوقات فراغت و غیره در حال گسترش است و می‌تواند موجبات اشتغال و توسعه‌ی خدمات و امکانات را در روستاها فراهم سازد. روستاهای طول‌آرام، زنگلاب و ده نالاج در دهستان چهل‌چای از توابع شهرستان مینودشت یکی از نواحی مستعد گردشگری بوده که در دو دهه‌ی گذشته تحولات زیادی را در این زمینه تجربه نموده‌اند. این تحقیق با هدف بررسی اثرات و پیامدهای اقتصادی-اجتماعی گردشگری در این روستاها و با استفاده از پرسشنامه همراه با مصاحبه انجام شد. نتایج نشان داد که صنعت گردشگری تا به امروز نوعی از تنوع شغلی را بویژه در بخش خدمات روستا ایجاد نموده است ضمن اینکه دگرگونی‌هایی را در فعالیت‌های اقتصادی-اجتماعی خصوصاً در بخش‌های کشاورزی و دامداری، اجتماعی و درآمد روستائیان در پی داشته است. با توجه به توانمندی‌های روستا در بخش منابع و جاذبه‌های بکر طبیعی و نیز محدودیت‌های آن در بخش‌های اقتصادی بویژه کشاورزی و دامپروری، این ضرورت ایجاد می‌کند تا تصمیم‌سازان و برنامه‌ریزان روستایی، چشم‌انداز آتی آن را در گرو بالندگی صنعت گردشگری جستجو نمایند.

واژه‌های کلیدی: گردشگری، گردشگری روستایی، توسعه‌ی اقتصادی-اجتماعی، دهستان چهل‌چای، مینودشت.

مقدمه

در شرایطی که قرن بیستم به پایان رسیده است، هنوز توسعه‌ی روستایی با مسائل و چالش‌های متعددی مواجه است. زیرا که راهبردهای گذشته در زمینه‌ی توسعه‌ی روستایی موفقیت‌آمیز نبوده و نتوانسته است مسائلی همچون فقر، اشتغال، بهداشت، امنیت غذایی و پایداری محیط زیست را تأمین کند. این مسأله باعث شده است که در سال‌های اخیر بار دیگر توسعه‌ی روستایی مورد توجه قرار گرفته و نظریه پردازان، برنامه‌ریزان و مجریان حکومتی در صدد برآیند تا با راهکارها و استراتژی‌های جدید، از معضلات و مسائلی که این نواحی گریبانگیر آن می‌باشند، بکاهند. یکی از این راهبردهایی که اخیراً در اغلب کشورهای جهان مورد توجه قرار گرفته و حتی در برخی از این کشورها به اجرا در آمده است و نتایج مثبتی هم به همراه داشته، توسعه و گسترش گردشگری در نواحی روستایی که دارای پتانسیل‌های لازم برای گسترش گردشگری است، می‌باشد (افتخاری، ۱۳۸۴). سیاستگذاران و برنامه‌ریزان برای گردشگری به چشم صنعتی که ثبات اقتصادی و اجتماعی را برای جوامع روستایی به دنبال دارد، می‌نگرند و بسیاری هم می‌پندارند توسعه‌ی گردشگری راه حل بسیاری از مشکلاتی است که مناطق روستایی گرفتار آنها هستند. پس گردشگری عنصر لازم برای حرکت به سوی اصلاح نواحی روستایی است. از گردشگری روستایی به عنوان کاتالیزوری کارآمد برای بازسازی و توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی یاد شده به طوری که طی سال‌های اخیر در سراسر اروپا برای رفع چالش‌های اقتصادی و اجتماعی نواحی حاشیه‌ای و یا روستاهایی که با کاهش فعالیت‌های کشاورزی سنتی رو به رو شده‌اند، گردشگری در کانون توجه قرار گرفته است (شارپلی، ۲۰۰۲). در این میان کشور ایران با دارا بودن شرایط متنوع آب و هوایی و جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی و اقلیمی و همچنین تنوع آداب و رسوم محلی، این توانمندی را دارد تا با شناسایی و ارزیابی جایگاه توریسم، نقاط قوت و ضعف توسعه‌ی توریسم روستایی، فرصت‌هایی را با رفع تهدیدهای موجود فراهم آورد تا موجبات توسعه‌ی روستایی و بهره‌مند شدن نسل‌های امروز و آینده از معیشت پایدار و پتانسیل‌های موجود در ساختار اقتصادی، اقلیمی و اجتماعی روستا فراهم گردد.

دهستان چهل‌چای در شهرستان مینودشت، با دارا بودن جاذبه‌های طبیعی نظیر جنگل، آبشارهای متعدد و چشمه‌های فراوان از دو دهه‌ی اخیر مورد توجه گردشگران داخلی قرار داشته است. گسترش جریان‌های گردشگری در این ناحیه، توأم با فقدان برنامه‌ریزی و مدیریت کارآمد، اثرات مثبت و منفی اقتصادی، اجتماعی و محیطی را در این ناحیه در پی داشته است. این تحقیق اثرات اقتصادی - اجتماعی توسعه‌ی گردشگری را در نواحی روستایی طول‌آرام، زنگلاب و ناعلاج در شهرستان مینودشت مورد تجزیه

و تحلیل قرار داده و در پی آن بوده است تا مشخص کند اثرات مثبت اقتصادی متأثر از توسعه گردشگری روستایی در این ناحیه کدامند؟ و میان سطح توسعه گردشگری یا کارکرد مبتنی بر گردشگری روستاهای منطقه با اثرات مثبت اقتصادی چه رابطه‌ای وجود دارد؟ با لحاظ نمودن پرسش‌های یادشده، فرضیات این پژوهش بدین ترتیب مطرح می‌گردد:

۱- بین سطح توسعه زیرساخت‌ها و شرایط گردشگری در منطقه مینودشت با توسعه جریانات گردشگری ارتباط مستقیم وجود دارد.

۲- گردشگری می‌تواند زمینه‌ساز توسعه اقتصادی - اجتماعی روستایی در روستاهای طول‌آرام، حسین کرد و ده نالاج گردد.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

گردشگری به عنوان یکی از بخش‌های فعال اقتصادی در مناطق و نواحی گوناگون جهان است که با توسعه روزافزون خود توانسته است ضمن ایجاد شرایط مطلوب اقتصادی و اجتماعی از طریق جذب سرمایه‌ها و توسعه زیرساخت‌ها، امکانات مورد نیاز ساکنان و گردشگران را فراهم سازد. علاوه بر آن، در مناطق روستایی دارای جاذبه‌های گردشگری، اثرات مثبت اقتصادی از جمله ایجاد فرصت‌های شغلی و درآمد پایدار، تنوع بخشی به اقتصادهای محلی و اثرات اجتماعی مثبتی چون ارتقای سطح دانش و آگاهی ساکنین و تثبیت جمعیت و مهاجرت و توسعه روابط، مناسبات و پیوندهای فرهنگی درون یک سرزمین و نیز با سرزمین‌های دیگر را به دنبال داشته باشد.

بالا رفتن سطح درآمد، افزایش ایام فراغت، تغییرات و نگرش‌های جدید به مفاهیم زندگی و ضرورت تأمین‌های بین‌المللی ایجاب می‌کند که گردشگری به شدت گسترش یابد (شارپلی، ۱۳۸۰). بنابراین بسیاری از دولت‌ها در سراسر جهان، به نقش و اهمیت گردشگری به عنوان منبعی برای ایجاد درآمد و اشتغال پی برده‌اند. در نتیجه، بسیاری از آنان مناسباتشان را برای بهره‌گیری از مزیت‌های نسبی این صنعت، توسعه داده‌اند. در زمان حاضر، توسعه مناسبات چندجانبه در سطوح بین‌استانی، کشوری و یا در سطح دولت‌های منطقه‌ای بر اساس توافقات در قالب همکاری‌های راهبردی برای توسعه گردشگری اهمیت یافته، که هدف آن بهره‌گیری از مزایای بازار گردشگری است (Reid et al, 2007). بر این اساس سازمان جهانی گردشگری در بیانیه‌ی مانیل، گردشگری را نیاز اساسی در هزاره‌ی سوم معرفی کرده است (Han, 2007). براساس چهار دهه تحقیقات بانک جهانی، گردشگری به عنوان اهرمی قدرتمند در توسعه مورد تأیید قرار گرفته است، به طوری که مروری بر مبانی نظری صنعت گردشگری، نقش این

صنعت را به عنوان عاملی تأثیرگذار بر توسعه نشان می‌دهد (Hawkins, 2006). گردشگری یک صنعت خدماتی است که شامل تعدادی از ترکیبات مادی و غیرمادی می‌باشد. عناصر مادی شامل سیستم‌های حمل و نقل (هوایی، راه آهن، جاده‌ای، آبی و امروزه فضایی)، پذیرایی (مسکن، غذا و تورها) و خدمات مربوط به آن نظیر خدمات بهداشتی و ایمنی می‌شود. عناصر غیرمادی شامل استراحت، آرامش، فرهنگ، فرار، ماجراجویی و تجربیات جدید و متفاوت می‌باشد (WTO, 2004) که گردشگری روستایی یکی از مهمترین انواع گردشگری به حساب می‌آید.

گردشگری روستایی می‌تواند راهبردی برای توسعه همه جانبه‌ی دولت از نظر اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی باشد. از نظر اقتصادی، گردشگری روستایی می‌تواند اثرات اقتصادی مهمی را برای نواحی روستایی در بر داشته باشد. گردشگران روستایی برای اقامت، خرید کالای محلی و خدمات، پول پرداخت می‌کنند. این پول‌ها در فعالیت‌های محلی جریان می‌یابد و موجب تحرک مناطق روستایی در برآورده کردن هر چه بهتر و بیشتر نیازهای بازدیدکنندگان می‌شود و اثرات مهم اقتصادی آن به کند شدن روند تخلیه سکونتگاه‌های روستایی منتهی می‌شود (جوان و سقایی، ۱۳۸۳). از گردشگری به عنوان کاتالیزوری کارآمد برای بازسازی و توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی یاد شده به طوری که طی سال‌های اخیر در سراسر اروپا برای رفع چالش‌های اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی حاشیه‌ای و یا روستاهایی که با کاهش فعالیت‌های کشاورزی سنتی روبه‌رو شده‌اند، گردشگری در کانون توجه قرار گرفته است (Sharply, 2000).

گردشگری روستایی نیز یکی از زیرشاخه‌های گردشگری و زمینه و فرصتی فعال و نوین در عرصه‌ی اقتصاد روستایی است. دات گردشگری روستایی را این‌گونه تعریف می‌کند: فعالیتی چند وجهی که در محیطی خارج از شهر صورت می‌گیرد و به گردشگران، ماهیت زندگی روستایی را نشان می‌دهد (Dot, 1994). همان نویسنده در جایی دیگر، گردشگری را بدین گونه تعریف می‌کند: گردشگری روستایی شامل هر چیزی است که گردشگران را از مناطق پرجمعیت شهری سوق می‌دهد. آپرمان نیز می‌گوید: گردشگری روستایی به فعالیت‌های مزرعه‌ای و غیر مزرعه‌ای گفته می‌شود، اما فعالیت‌های تفریحی بیرونی مانند پارک‌های مصنوعی و نواحی حیات وحش را شامل نمی‌شود (قادری، ۱۳۸۳).

کنفرانس جهانی گردشگری روستایی (Rural Tourism Conference, 2006)، گردشگری روستایی را شامل انواع گردشگری با برخورداری از تسهیلات و خدمات رفاهی در نواحی روستایی می‌داند، که امکان بهره‌مندی از منابع طبیعی و جاذبه‌های طبیعت را همراه با شرکت در زندگی روستایی

(کار در مزرعه و کشاورزی) فراهم می‌آورد. علاوه بر این باید پذیرفت که ویژگی متمایزی مانند فعالیت‌ها و موقعیت روستایی، گردشگری روستایی را از دیگر اشکال گردشگری جدا می‌کند. بنابراین توسعه گردشگری در نواحی روستایی از یک طرف می‌تواند نقش مهمی در متنوع ساختن اقتصاد جوامع روستایی داشته و بستر و زمینه‌ساز توسعه پایدار روستایی باشد و از طرف دیگر وسیله‌ای برای تحریک رشد اقتصاد ملی (از طریق غلبه بر انگاره‌های توسعه نیافتگی و بهبود استانداردهای زندگی مردم محلی) به حساب آید (شریف‌زاده و مرادی‌نژاد، ۱۳۸۱). توسعه توریسم می‌تواند زمینه‌ساز رشد اقتصادی، متنوع سازی اقتصاد روستایی، ایجاد اشتغال و درآمد، کاهش مهاجرت و امکان جمعیت‌پذیری، بهبود زیرساخت‌ها و موارد دیگر در مناطق روستایی شود (Holland, 2000) و همچنین یکی از انواع گردشگری است که شامل فعالیت‌ها و گونه‌های مختلف گردشگری در محیط‌های روستایی و پیرامون آن‌ها می‌باشد و نیز در برگیرنده ارزش‌ها و آثار متفاوتی برای محیط زیست روستا اعم از طبیعی و انسانی است (Soteriadrs, 2002). در مجموع، گردشگری روستایی فعالیت است که شامل بازدید از نواحی روستایی دارای جاذبه‌های گردشگری از جمله بافت و معماری روستایی، هنر، تاریخ فرهنگ و آداب و رسوم، طبیعت و محیط زیست روستایی، صنایع دستی، گردشگری مزرعه، گردشگری سبز و به طور کلی هرگونه جاذبه‌ی زندگی و محیط روستایی که نمونه‌ی آن را در نواحی شهری نمی‌توان یافت. در جدول ۱ می‌توان تعداد جاذبه‌های گردشگری را در کشور و روستاهای آن بر اساس آمارهای سرشماری ۱۳۸۵ ملاحظه کرد.

جدول ۱: سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی - ۱۳۸۵

جاذبه‌ی گردشگری	تعداد در کل کشور	تعداد در روستا	درصد
موزه	۲۰۵	۷	۳/۴۱
اثر تاریخی	۱۲۴۸۵	۷۶۰۶	۶۰/۹۲
واحد تفریحی	۳۰۲۶	۱۰۵	۳/۴۶
اقامتگاه‌های تفریحی و ورزشی	۲۲۱	۱۳	۵/۸۸
مسجد	۵۷۰۵۱	۴۱۳۶۲	۷۲/۵
حسینیه و اماکن مذهبی	۱۳۴۴۶	۸۶۰۹	۶۴/۲۰
زیارتگاه	۹۴۸۷	۷۹۳۳	۸۳/۶
مکان مذهبی سایر ادیان	۱۵۱	۳۶	۲۳/۸
مصلی	۱۹۱	۶۸	۳۶

در زمینه‌ی گردشگری و گردشگری روستایی در دهه‌های اخیر به ویژه از دهه‌ی ۱۹۸۰ میلادی، پژوهش‌های متعددی در قالب کتاب‌ها، مقالات و طرح‌های پژوهشی در ایران و جهان انجام گردیده است که با توجه به گسترش روزافزون گردشگری و جایگاه آن در اقتصاد ملی و جهانی، در قرن بیست و یکم، روند پژوهش در این حوزه نیز رو به پیشرفت می‌باشد. با عنایت به تنوع و تکثر در این پژوهش‌ها و محدودیت نگارش از ذکر این پژوهش‌ها، صرفنظر می‌گردد.

روش تحقیق

روش تحقیق این مقاله از نوع توصیفی-تحلیلی و روش جمع‌آوری اطلاعات به دو صورت کتابخانه‌ای و میدانی بوده است. روش میدانی شامل انجام مصاحبه‌ی حضوری با گردشگران و ساکنان محلی و تکمیل پرسشنامه بوده و برای مطالعه‌ی ادبیات موضوع، بررسی پیشینه‌ی تحقیق و مبانی نظری نیز با بهره‌گیری از کتابها، نشریات، مقالات داخلی، مقالات خارجی و پایگاه‌های اینترنتی معتبر، روش کتابخانه‌ای به کار رفته است و در تجزیه و تحلیل، از نرم افزارهای آماری استفاده شده است.

جامعه‌ی آماری تحقیق شامل ۳ روستا از دهستان چهل‌چای با جمعیت ۵۲۱ نفر (۱۳۱ خانوار) می‌باشد. برای تعیین حجم نمونه نیز ابتدا از روش شارپ- کوکران استفاده شد و پس از تعیین حجم نمونه با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی، پرسشنامه‌های مورد نظر در روستاهای نمونه از میان گردشگران بازدید کننده، تکمیل گردید.

فرمول شارپ- کوکران

$$n = \frac{Nt^2 pq}{Nd^2 + t^2 pq}$$

N = حجم جامعه (۵۲۱) P = احتمال وجود صفت (۰/۹۵)

n = حجم نمونه مورد نیاز

q = احتمال وجود عدم صفت

$t = 1/96$

$d = 0/05$ (خطای نمونه‌گیری)

بر اساس این فرمول، حجم نمونه مورد نیاز ۱۰۳ نفر می‌باشد که با توجه به فرمول تصحیح شده آن به ۸۶ مورد تقلیل یافته است.

در پژوهش حاضر، روش تحلیلی-توصیفی به کار رفته و تجزیه و تحلیل و تلفیق اطلاعات به دو روش اسنادی و میدانی انجام شده است. در مرحله اسنادی، اطلاعات مورد نظر از کتاب‌ها، نشریه‌ها، مطالعات پژوهشی، نقشه‌ها و پایگاه‌های اینترنتی گردآوری شد و در مرحله مطالعات میدانی، افزون بر مشاهده و برداشت‌های میدانی، جمع‌آوری اطلاعات نیز انجام گرفت و از نرم افزارهای Excel و Spss استفاده شد.

با عنایت به اهمیت گردشگری در توسعه روستایی و تحول ساختاری-کارکردی روستاها در ایران و با توجه به این که در زمینه گردشگری روستایی در شهرستان مینودشت تحقیق جامعی صورت نگرفته است، این پژوهش با هدف بررسی برخی از ابعاد گردشگری روستایی در این شهرستان به انجام رسیده است.

در این میان کشور ایران با دارا بودن شرایط متنوع آب و هوایی و جاذبه‌های فرهنگی، تاریخی، طبیعی، اقلیمی و همچنین گسترش آداب رسوم محلی، پتانسیل‌های بالایی در زمینه جذب توریسم و گردشگر به خصوص در نواحی روستایی را داراست. در این نوشتار، وضع موجود روستاهای کشور از نظر میزان بهره‌مندی از جاذبه‌های گردشگری براساس آمارنامه‌های موجود در سال ۱۳۸۵ آمده است.

منطقه مورد مطالعه

دهستان چهل‌چای واقع در شهرستان مینودشت در طول جغرافیایی ۵۵ درجه و ۲۲ دقیقه و عرض جغرافیایی ۳۷ درجه و ۱۳ دقیقه با داشتن شرایط مناسب آب و هوایی و خاک حاصل‌خیز و استعدادهای خدادادی، و قرارگیری در جاده‌ی ارتباطی تهران-مشهد سالانه پذیرای گردشگران فراوانی می‌باشد. این دهستان دارای مکان‌های زیبا و تفرجگاه‌های بدیعی می‌باشد، با توجه به قلمرو جغرافیایی تحقیق که روستاهای طول آرام، زنگلاب و ده نالاج را شامل می‌شود.

تنگه‌ی چهل‌چای مینودشت: تنگه‌ی چهل‌چای یکی از مناظر و جاذبه‌های طبیعی در حاشیه‌ی

روستاهای مورد مطالعه قرار دارد و مکان بسیار مناسب برای بهره‌برداری مسافران از طبیعت است

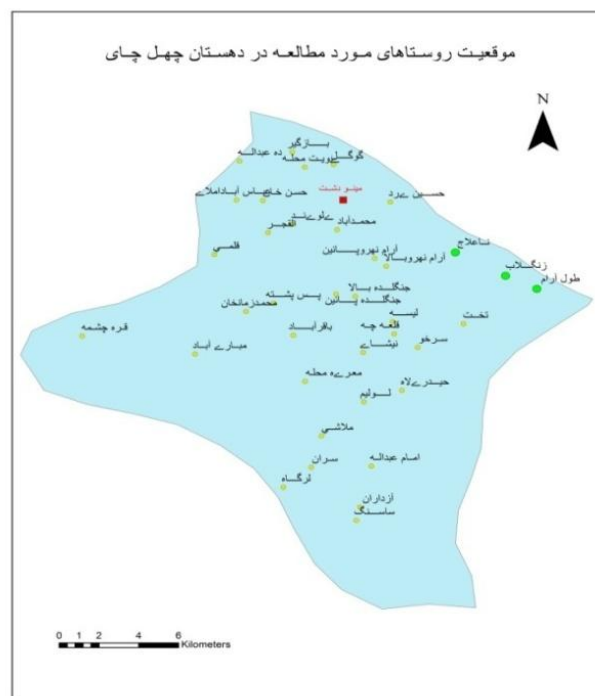
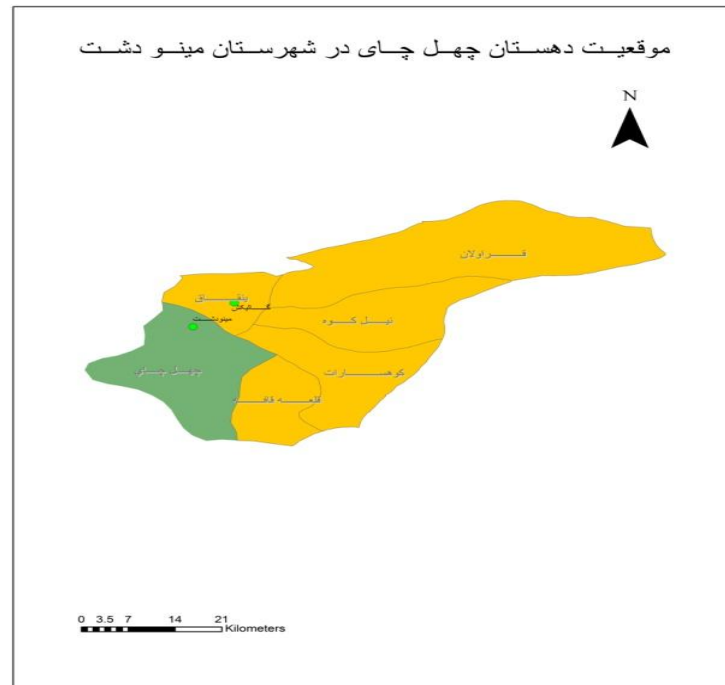
آق‌چشمه: یکی از مناظر طبیعی زیبا در این منطقه چشمه آق‌چشمه می‌باشد که با آب‌دهی دائمی،

مناظر بدیع و زیبا موجب عزیمت خانواده‌های متعدد و گردشگران به این منطقه می‌شود.

آبشار حسینا: حسینا نام روستای کوچکی در شهر مینودشت است که با این شهر حدود ۱۲ کیلومتر

فاصله دارد و در حال حاضر خالی از جمعیت می‌باشد. در مجاورت این روستا چشمه‌ای وجود دارد که در

مسیر خود با آبشارهای کوتاه و بلند تا ارتفاع ۲۰ متر و غارهای آهکی، مناظری بسیار جذاب و دیدنی خلق کرده است. شکل ۱ موقعیت روستاهای مورد مطالعه در دهستان چهل چای و شهرستان مینودشت و جدول ۲ تعداد جمعیت و خانوار روستا را نشان می‌دهد.

شکل ۱: نقشه موقعیت روستاهای مورد مطالعه در دهستان چهل چای شهرستان مینودشت

جدول ۲: تعداد جمعیت و خانوار در روستاهای مورد مطالعه

نام روستا	تعداد خانوار ۸۵	جمعیت کل ۸۵
زنگلاب	۷۶	۲۹۸
طول آرام	۴۷	۲۰۳
ناعلاج	۸	۲۰

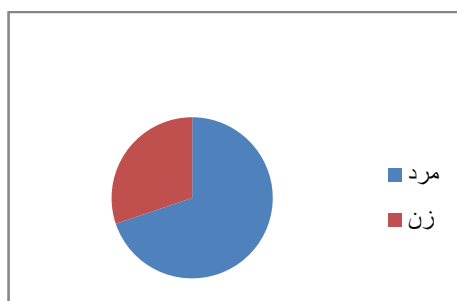
نتایج

ویژگیهای پاسخگویان بر حسب جنس

بررسی پاسخگویان بر حسب جنس نشان می‌دهد که از مجموع ۸۶ نفر که مورد پرسشگری قرار گرفتند، تعداد ۶۰ نفری را مردان و ۲۶ نفر را زنان تشکیل می‌دهند. توزیع گردشگران از لحاظ جنسی نشان از برابری این دو گروه دارد. در نمودار ۱ و جدول ۳ ترکیب جنسی پاسخگویان مشخص شده است.

جدول ۳: ترکیب جنسی پاسخگویان

جنس	فراوانی	درصد
مرد	۶۰	۷۰
زن	۲۶	۳۰
جمع	۸۶	۱۰۰

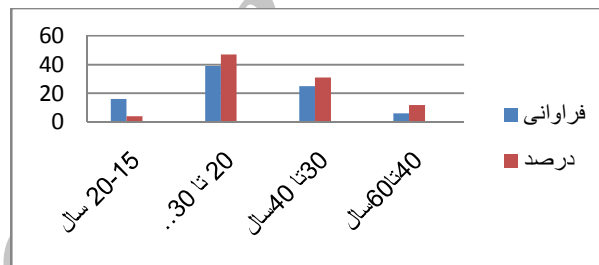
نمودار ۱: ترکیب جنسی پاسخگویان

ویژگیهای پاسخگویان بر حسب سن

بررسی گردشگران بر حسب سن نشان می‌دهد که در گروه‌های چهارگانه‌ی سنی، بیشترین تعداد مربوط به گروه سنی ۱۶ تا ۴۰ سال می‌باشد که ۴۷ درصد از گردشگران را تشکیل می‌دهد. و گروه سنی ۱۵-۲۰ سال با ۴ درصد کمترین تعداد گردشگران را تشکیل می‌دهد (نمودار ۲ و جدول ۴).

جدول ۴: توزیع سنی پاسخگویان

گروه سنی	فراوانی	درصد
۱۵-۲۰ سال	۱۶	۴
۲۰ تا ۳۰ سال	۳۹	۴۷
۳۰ تا ۴۰ سال	۲۵	۳۱
۴۰ تا ۶۰ سال	۶	۱۲
جمع	۸۶	۱۰۰

نمودار ۲: توزیع سنی گردشگران

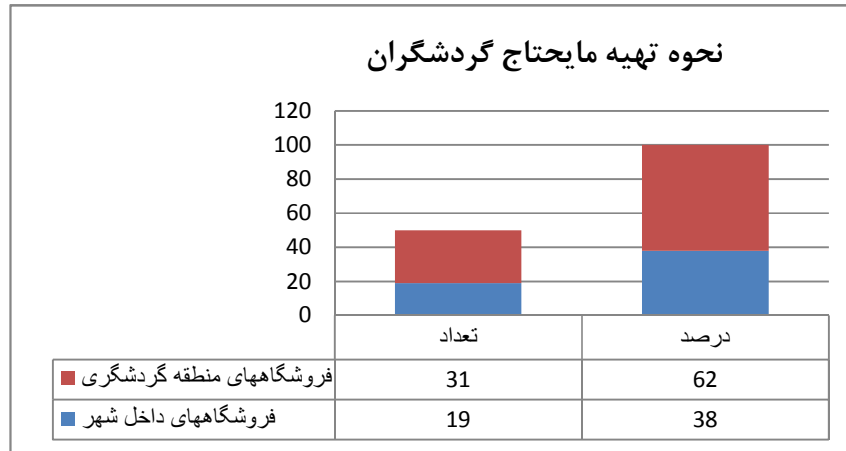
ارزیابی میزان رضایت‌مندی گردشگران از وضعیت خدمات موجود در کانون گردشگری تنگه‌ی چهل‌چای در این پژوهش به طور تصادفی ۴۹ نفر از گردشگران در خصوص میزان رضایت‌مندی آن‌ها مورد بررسی قرار گرفته‌اند. بررسی‌های انجام گرفته در زمینه‌ی وضعیت خدمات و زیرساخت‌های منطقه از دید گردشگران، گویای این مطلب است که میزان رضایت‌مندی گردشگران در سطح کم تا متوسط می‌باشد (جدول ۵).

جدول ۵: میزان رضایت‌مندی گردشگران از وضعیت خدمات موجود در کانون گردشگری چهل‌چای

ردیف	خدمات	کم	متوسط	زیاد
۱	سهولت دسترسی	۵۰	۴۱/۵	۸/۵
۲	مسائل امنیتی	۳۵	۵۵	۱۰
۳	برخورداری از خدمات بهداشتی	۲۱	۲۸/۳	۵۰/۷
۴	آب شرب	۴۲/۶	۳۷/۴	۲۰
۵	تلفن	۱۵	۲۵	۶۰
۶	حمل و نقل (وسیله‌ی نقلیه‌ی عمومی)	۵	۹	۸۶
۷	بهداشت محیط	۱۹	۳۲	۴۹
۸	تعداد واحدهای اقامتی	۴/۴	۶/۶	۸۹
۹	تبلیغات و اطلاع‌رسانی	۷/۸	۱۱/۳	۸۰/۹
۱۰	برخورد اجتماعی جامعه‌ی میزبان	۲۲	۷۰	۸
۱۱	برخورداری از خدمات رفاهی و پذیرایی	۹	۷۲	۱۹

نحوه‌ی تهیه‌ی مایحتاج مورد نیاز گردشگران

نمودار ۳ نشان می‌دهد که گردشگران اکثر مواد غذایی مورد نیاز خود را از محل تهیه می‌کنند که این باعث افزایش درآمد در منطقه شده است.

نمودار ۳: مراکز تهیه مایحتاج گردشگران در دهستان چهل چای

دیدگاه روستاییان در رابطه با توسعه گردشگری و اثرات اقتصادی آن

گردشگری روستایی نوعی اکوتوریسم فرهنگی با هدف لذت بردن از جاذبه های طبیعی و در جهت بسترسازی برای توسعه ی جوامع محلی در ابعاد مختلف اقتصادی ، اجتماعی و زیست محیطی است. لذا آگاهی از محیط فرهنگی و شناخت خرده فرهنگ ها تلاش در راستای اعمال کنترل جوامع محلی برای دستیابی به منافع حاصل از این نوع گردشگری است. اما آنچه از نظرت ساکنین برمی آید گویای رضایت مندی آنها از فعالیت های گردشگری و توسعه ی فعالیت های گردشگری در منطقه می باشد که زمینه ی اشتغال آنان را در زمینه ی بخش های غیرکشاورزی و دامداری محقق می کند. با توجه با این که گردشگری یک فعالیت خدماتی کاربر است، عامل مناسبی در ایجاد فرصت های شغلی برای نیروی کار ساده ی بدون تخصص و کارگران نیمه ماهر به شمار می رود. به طوری که در برخی از کشورهای در حال توسعه، بیش از ۵۰ درصد نیروی فعال، در فعالیت هایی اشتغال دارند که مستقیماً و یا به طور غیرمستقیم به گردشگری مربوط است. در ناحیه ی مورد مطالعه، سالیان متمادی اقتصاد سنتی مبتنی بر زراعت گندم و جو، دامداری سنتی، باغداری و تولید برخی محصولات جالیزی و سبزیجات متداول بوده است. روستاهای منطقه ی مورد مطالعه در یک منطقه ی کوهستانی قرار دارند. به دلیل شرایط نامناسب توپوگرافی، شیب زیاد زمین و کمبود زمین زراعی، فعالیت کشت و زرع در این روستاها چندان چشم گیر نیست و دامداری فعالیت اصلی اقتصادی ساکنین این روستاها را تشکیل می دهد که در سالهای اخیر با اجرای طرح خروج دام از جنگل، این فعالیت نیز با محدودیت مواجه گردیده و روستاییان به دلیل کمبود مراتع نهایتاً به فروش دام اقدام نموده و به دلیل نزدیکی به شهر، تعدادی از جمعیت در مشاغل شهری مشغول گردیده اند. ولی در دو دهه ی گذشته به دلیل رونق گردشگری در این منطقه و جذب گردشگر از سراسر نقاط کشور، دگرگونی های ایجاد شده در

ساختار شغلی این سکونتگاه‌ها کاملاً چشم‌گیر است. به طوری که جهت‌گیری مشاغل به سمت گردشگری، به ترتیب اولویت از بخش دامداری، زراعت و کارگری در شهر مینودشت و سایر شهرها بوده است. بر اساس دیدگاه ساکنان گردشگری از لحاظ اقتصادی تأثیرات مثبت بیشتری نسبت به تأثیرات منفی آن داشته است. هرچند روستاهای مذکور فاصله‌ی اندکی از اماکن گردشگری دارند، اما تأثیر چندانی بر روی قیمت اراضی زراعی و مسکونی و قیمت کالاها و اجناس نگذاشته است. از مهمترین چالش‌های گردشگری در بخش اقتصادی می‌توان به فصلی بودن گردشگری اشاره کرد. از ویژگی‌های منطقه تا قبل از ورود گردشگران می‌توان به مهاجر فرستی و بیکاری آشکار و پنهان در منطقه به دلایلی چون شیب زیاد اراضی و به تبع آن بازده ناچیز زمین‌های زراعی و کاهش تعداد دام اشاره کرد که با گسترش گردشگری در منطقه، تأثیرات مثبت اقتصادی چون افزایش درآمد، کاهش بیکاری و تنوع شغلی در منطقه گسترش یافت. جدول ۶ تأثیرات گردشگری را در دهستان چهل‌چای از نظر گردشگران نشان می‌دهد.

Archive of SID

جدول ۶: تأثیرات اقتصادی گردشگری

ردیف	تأثیرات اقتصادی گردشگری	زیاد (%)	متوسط (%)	کم (%)	خیلی کم (%)
۱	گردشگری چقدر باعث افزایش قیمت زمین شده است؟	۵/۸۱	۱۱/۶۲	۲۳/۲۵	۵۲/۳۲
۲	وضعیت اقتصادی روستای شما چقدر به بخش گردشگری متکی است؟	۴۱/۸۶	۳۱/۳۹	۱۶/۲۷	۱۰/۴۸
۳	گردشگری تا چه حد باعث ایجاد اشتغال در روستا گردیده است؟	۵۲/۳۲	۳۳/۷۲	۱۰/۴۶	۳/۵
۴	گردشگری در این روستا تا چه حد باعث بیکاری شده است؟	۳۸/۳۷	۳۹/۵۳	۱۳/۹۵	۸/۱۳
۵	فعالیت گردشگری تا چه اندازه باعث تغییر شغلی مردم شده است؟	۳۲/۵۵	۴۰/۶۹	۱۸/۶۰	۸/۱۶
۷	گردشگری تا چه اندازه باعث افزایش ساختمان سازی در روستا شده؟	۱۰/۴۶	۱۷/۴۴	۳۱/۳۹	۴۰/۷۱
۸	گردشگری تا چه حد سود و منفعت برای مردم روستا داشته است؟	۴۶/۵۱	۳۱/۳۹	۱۳/۹۵	۸/۱۵
۹	درآمد حاصل از گردشگری در مقایسه با سایر فعالیت‌ها چقدر است؟	۳۸/۳۷	۳۷/۲۰	۱۵/۱۱	۹/۳۰
۱۱	درآمد شما تا چه حدی به فعالیت‌های گردشگری وابسته است؟	۴۱/۸۶	۳۶/۰۴	۲۰/۹۳	۱/۱۷
۱۲	گردشگری تا چه حد کیفیت زندگی شما را بالا برده است؟	۲۹/۰۶	۳۹/۵۳	۳۰/۲۳	۱/۱۷
۱۳	ورود گردشگران تا چه حد باعث بهتر شدن کیفیت زندگی، مانند تغییر در پوشاک، لوازم خانگی و کالا و... در روستا شده است؟	۱۸/۶۰	۲۵/۵۸	۳۲/۵۵	۲۲/۹۷
۱۴	گردشگری تا چه حد الگوی مصرفی شما را تغییر داده است؟	۲۰/۹۳	۱۲/۸۱	۳۱/۳۹	۳۴/۸۷
۱۵	گردشگری تا چه حد باعث توسعه‌ی روستاهای این دهستان از لحاظ اقتصادی شده است؟	۳۰/۲۳	۳۴/۸۸	۳۳/۷۲	۱/۱۶
۱۶	گردشگران تا چه حد از محصولات تولیدی روستا نظیر صنایع دستی استقبال می‌کنند؟	۱۱/۶۲	۱۹/۷۶	۲۶/۷۴	۴۱/۸۸

اثرات اجتماعی گردشگری

به منظور بررسی اثرات اجتماعی گردشگری در روستاهای منطقه، شاخص‌هایی نظیر تغییر در نوع لباس و مراسم، بهبود لوازم منزل، گسترش فرهنگ شهری و مهاجرت مدنظر قرار گرفته شده است. نتایج مطالعات بیانگر آن است که بیشترین تأثیر گردشگری در این منطقه در کاهش مهاجرت روستائیان به شهرها به دلیل ایجاد فرصت‌های شغلی و درآمد مناسب، همچنین افزایش تعلق خاطر روستائیان بوده است. بهبود بهداشت فردی و عمومی در روستا به دلیل رفت و آمد گردشگران، بهبود روابط ساکنان روستائیان با روستاهای پیرامون و مینودشت از دیگر تأثیرات گردشگری بر این روستاها بوده است. کمترین تأثیر گردشگری بر روستاهای منطقه در بعد آموزشی می‌باشد. از اثرات اجتماعی منفی ورود گردشگران نیز

می توان به فاصله گرفتن برخی روستاییان (خصوصاً جوانان روستایی) از فرهنگ بومی و گرایش آنان به سمت فرهنگ شهری اشاره کرد که در مواردی چون نوع پوشش برخی ساکنان نمود پیدا می کند. همچنین بروز برخی ناهنجاری ها و بزهکاری ها از سایر این تأثیرات می باشد که منجر به بروز ناامنی، خصوصاً در شب برای گردشگران شده است. جدول ۷ میزان تأثیرات اجتماعی گردشگری را میان دو جامعه میزبان و گردشگر نشان می دهد.

جدول ۷: تأثیرات اجتماعی گردشگری

ردیف	تأثیرات اجتماعی گردشگری	زیاد (%)	متوسط (%)	کم (%)	خیلی کم (%)
۱	گردشگری تا چه اندازه به تغییر نوع لباس در روستا منجر شده است؟	۴/۶۵	۳۱/۳۹	۴۶/۵۱	۱۷/۴۵
۲	گردشگری تا چه اندازه به تغییر نوع مراسم (عزاداری، عروسی، و ... منجر شده است؟	۳/۴۸	۱۰/۴۶	۲۷/۹۰	۵۸/۱۹
۳	گردشگری تا چه اندازه به تغییر الگوی مصرف غذا در روستا منجر شده است؟	۹/۳۰	۳۰/۲۳	۳۹/۵۳	۲۰/۹۳
۴	گردشگری تا چه حد به بهبود وسایل منزل (تلویزیون، رادیو، یخچال، ماشین لباس شویی، و ... منجر شده است؟	۱۸/۶۰	۳۱/۳۹	۳۳/۷۲	۱۶/۲۹
۵	گردشگری تا چه حد به گسترش فرهنگ شهری و فاصله گرفتن از فرهنگ روستایی بین مردم روستا منجر شده است؟	۱۵/۱۱	۳۴/۸۸	۳۹/۵۳	۱۰/۴۶
۶	گردشگری تا چه حد موجب بهبود وضعیت آموزش در روستای شما شده است؟	۱۰/۴۶	۵۵/۸۱	۳۲/۵۵	۱/۱۸
۷	گردشگری تا چه حد موجب بهبود وضعیت بهداشت فردی و عمومی در روستای شما شده است؟	۹/۳۰	۵۱/۱۶	۳۱/۳۹	۸/۱۵
۸	گردشگری تا چه حد موجب عرضی بهداشتی محصولات (لبنیات و ...) شده است؟	۳/۴۸	۵۰	۲۹/۰۶	۱۷/۴۶
۹	گردشگری تا چه حد روابط بیرونی روستا با نواحی هم جوار را گسترش داده است؟	۱۸/۶۰	۴۳/۰۲	۳۶/۰۴	۲/۳۴
۱۰	گردشگری تا چه حد مهاجرت از روستا را کاهش داده است؟	۱۹/۷۶	۵۲/۳۲	۱۸/۶۰	۹/۳۲
۱۱	گردشگری تا چه حد به بازگشت مهاجران منجر شده است؟	۵/۸۱	۱۲/۷۹	۴۷/۶۷	۳۳/۷۳
۱۲	میزان تعامل روستائیان با گردشگران در چه حد است؟	۱۷/۴۴	۶۷/۴۴	۸/۱۳	۶/۹۹
۱۳	میزان رضایت مردم از گردشگران در چه حد است؟	۳۰/۲۳	۵۰	۱۶/۲۷	۳/۴۸

۱۴	به نظر شما رسیدگی به گردشگران در روستای شما خوب است؟	۵۴/۶۵	۴۵/۳۵	۰	۰
۱۵	آیا تاکنون پیش آمده که بین شما و گردشگران درگیری ایجاد شود؟	۰	۶/۹۷	۶۲/۷۹	۳۰/۲۴
۱۶	گردشگری تا چه حد به گسترش ناهنجاری (اعتیاد، انجام منکرات، ...) بین جوانان روستا منجر شده است؟	۱۱/۶۲	۴۷/۶۷	۳۴/۸۸	۵/۸۳
۱۷	گردشگری تا چه حد موجب افزایش تعلق خاطر شما به روستایتان شده است؟	۲۹/۰۶	۴۵/۳۴	۲۰/۹۳	۴/۶۷
۱۸	شما تا چه میزان تمایل به مهاجرت از روستای خود دارید؟	۸/۱۳	۶/۹۷	۵۹/۳۰	۲۵/۶
۱۹	آیا گردشگری باعث شده تا شما در کارهای جمعی روستایی مشارکت کنید؟	۵/۸۱	۳۷/۲۰	۵۱/۱۶	۵/۸۳

بحث و نتیجه گیری

امروزه گردشگری به عنوان یکی از ارکان اصلی اقتصاد جهانی سهم چشمگیری را در معادلات اقتصادی بین‌المللی ایفا می‌کند. از این رو با توسعه فعالیت‌های گردشگری و شناساندن بخشی از جاذبه‌های جهانگردی ایران به خصوص در روستاها، می‌توان به بهبود و ارتقای سطح این فضاها کمک شایانی کرد و برای بهسازی و بازسازی کالبد اقتصادی و اجتماعی آن‌ها گام‌های مؤثری برداشت و با توسعه گردشگری روستایی به اقتصاد ملی کشور کمک کرد. شهرستان مینودشت یکی از مناطق مستعد برای جذب توریسم و گردشگر می‌باشد که علاوه بر داشتن جاذبه‌های طبیعی زیبا، به دلیل قرار گیری در مسیر بزرگراه تهران-مشهد، هرساله تعداد زیادی گردشگر را جذب می‌کند که بیشترین میزان ورود گردشگر در نیمه اول سال صورت می‌گیرد. در راستای اثبات فرضیات پژوهش، پرسشنامه‌هایی در میان جامعه میزبان در دهستان چهل‌چای، توزیع گردید. فرضیات پژوهش عبارتند از:

۱- بین سطح توسعه گردشگری در منطقه مینودشت با توسعه گردشگری ارتباط مستقیم وجود دارد.

۲- گردشگری می‌تواند زمینه‌ساز توسعه اقتصادی-اجتماعی روستایی در روستاهای طول‌آرام، حسین کرد و ده نالاج گردد.

پس از استخراج اطلاعات موجود در این پرسشنامه‌ها، تجزیه و تحلیل این داده‌ها در نهایت در قالب جداول و نمودارهای بخش‌های پیشین ارائه گردید. در نهایت در جهت فرضیات می‌توان بیان کرد که:

جریان‌های گردشگری در منطقه با قابلیت بالای طبیعت‌گردی، با وجود عدم برنامه‌ریزی گردشگری پیامدهای اقتصادی-اجتماعی مثبت و منفی را در سطح منطقه موجب شده است که میزان این تأثیرات در زمینه‌ی اقتصادی به مراتب بیشتر از زمینه‌ی اجتماعی بوده است. در زمینه‌ی اقتصادی گردشگری موجب افزایش درآمد، ایجاد تنوع شغلی، افزایش اشتغال در روستاهای مورد مطالعه شده است. در زمینه‌ی قیمت زمین و مسکن به دلیل فاصله داشتن روستاهای مورد مطالعه از منطقه‌ی گردشگری، تغییر چندانی صورت نگرفته است و فقط روستاییان منطقه‌ی مورد مطالعه، در این منطقه مشغول خدمات رسانی هستند. همچنین براساس اطلاعات به دست آمده در حال حاضر، اتکای اقتصادی روستاهای مورد مطالعه به فعالیت‌های گردشگری، افزایش درآمد، افزایش ساخت و ساز، تغییر شغل و غیره است. در زمینه‌ی تأثیرات اجتماعی گردشگری نیز می‌توان به مواردی نظیر تغییر الگوی مصرف غذا، بهبود وسایل زندگی، بهبود وضعیت آموزش، بهبود وضعیت بهداشت فردی، گسترش روابط بیرونی با نواحی مجاور اشاره کرد که در راستای اثبات فرضیه دوم می‌تواند دلیل روشنی باشد. از ضعف‌ها و مشکلات گردشگری در بخش اشتغال نیز می‌توان به فصلی بودن گردشگری اشاره کرد؛ زیرا مناطق گردشگری مورد بحث در فصل زمستان تقریباً خالی از گردشگر است. همچنین در زمینه‌ی اجتماعی، گردشگری تأثیرات منفی نیز داشته است. رواج بزهکاری، ناامنی، گسترش برخی عادات و رفتارهای فرهنگ شهری که با نظام فرهنگی روستایی منطقه همخوانی چندانی ندارند، از این گونه تأثیرات منفی به حساب می‌آیند. با توجه به آنچه در قسمت‌های قبل ذکر شد و با توجه به مطالب بیان شده در این بخش، فرضیات پژوهش اثبات می‌گردند.

علی‌رغم عدم توجه و عزم جدی مسئولان و روستاییان به توسعه‌ی گردشگری روستایی، به دلیل عدم آگاهی کافی در خصوص ساخت و ایجاد امکانات و زیرساخت‌هایی نظیر راه، آب، برق، امکانات اقامتگاهی و پذیرایی و پارکینگ مناسب، سالیانه گردشگران زیادی وارد منطقه می‌شوند که با بهبود موارد مذکور می‌توان این میزان را افزایش داد. پیشنهادهایی که می‌تواند در بهبود وضعیت گردشگری منطقه موثر واقع گردد عبارتند از:

اقدامات زیربنایی و اقتصادی

* مشارکت و سرمایه‌گذاری دولت در زمینه‌ی توسعه‌ی گردشگری در منطقه.

* تشویق بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در گردشگری روستایی.

* خدمات رسانی بیشتر و بهتر دولت در زمینه‌ی امور زیربنایی نظیر راه‌های ارتباطی، آب، برق، و تأسیسات ورزشی و بهداشتی.

* توسعه و احداث خدمات بین راهی نظیر جایگاه سوخت، تعمیرگاه خودرو و تابلوهای راهنمای مراکز گردشگری.

* ایجاد مراکز اقامتگاهی و خدماتی - رفاهی مناسب و با استاندارد بالا در منطقه برای گردشگران.
 * بالا بردن سطح کیفیت تسهیلات کالبدی و خدماتی مسافرخانه‌ها، رستوران‌ها و سایر مراکز اقامتی موجود و ارتقای سطح بهداشت در مراکز اقامتگاهی و پذیرایی منطقه.
 * کنترل قیمت‌ها و جلوگیری از چندگانگی قیمت‌ها در منطقه.

اقدامات اجتماعی و فرهنگی

* برقراری نظم و انضباط عمومی در مراکز تفریحی و گردشگری منطقه به ویژه در روزهای تعطیل.
 * رواج فرهنگ گردشگری در منطقه و معرفی گردشگری به عنوان یک صنعت و برشمردن اثرات آن برای افراد محلی.

* آگاه کردن گردشگران نسبت به گردشگری روستایی.
 * تشویق مردم محلی به اقدامات خودجوش در زمینه‌ی تبلیغ گردشگری در روستاهای منطقه.
 * تبلیغ از طریق تهیه‌ی بروشور، عکس و کارت پستال از جاذبه‌های روستایی منطقه.

منابع

- ۱- افتتاحی، ع. و قادری، ه. ۱۳۸۱. نقش گردشگری در توسعه روستایی. نشریه مدرس، ۶(۲۵): ۲۳-۴۰.
- ۲- جوان، ج. و سقایی، م. ۱۳۸۳. نقش گردشگری روستایی در توسعه منطقه‌ای با تأکید بر مدیریت روستایی. مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۱(۲): ۱۰۹-۱۲۴.
- ۳- حافظ‌نیا، م. ۱۳۸۲. مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی. انتشارات سمت، ۴۱۸ صفحه.
- ۴- سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی. ۱۳۸۵. اطلاعات و آمار داخلی.
- ۵- شارپلی، ر. ۱۳۸۰. گردشگری روستایی (ترجمه رحمت‌الله منشی‌زاده و فاطمه نصیری). انتشارات منشی، ۲۰۶ صفحه.
- ۶- قادری، ز. ۱۳۸۳. اصول برنامه‌ریزی توسعه پایدار گردشگری. انتشارات سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور، ۱۳۸ صفحه.
- ۷- مرادی‌نژاد، ه. و شریف‌زاده، ا. ۱۳۸۱. توسعه پایدار و گردشگری روستایی. ماهنامه اقتصادی، اجتماعی جهاد، شماره، ۲۵۰: ۶۳-۵۲.
- ۸- مرکز آمار ایران. ۱۳۸۵. سرشماری نفوس و مسکن.
- 9-Ateljjevic, J. 2007. Small Tourism firms and management practices in New Zealand: The center stage Macro Region, *Tourism Management*, Vol, 28.
- 10-Dot, T. 1994. National Rural Tourism Strategy, Commonwealth Department of Tourism, Canada.
- 11-England Research. 2005. Rural and farm tourism.
- 12-Hall, C. M. 2006. *The Geography of Tourism and Recreation Environment, place and space*, Routledge, London, 427 pages.
- 13-Holland, j., Burian, M. and Dixey, L. 2003. *Tourism in poor Rural Areas, Diversifying the Product and Expanding the Benefits in Rural, Areas*. London: PSA publications, 38pages.
- 14-International Tourism Conference. 2006. *New Perspectives and Values in World Tourism and Tourism Management in the Future*, 20-22 November 2006, Antalya, Turkey, Routledge, London, 154 pages.
- 15-Liu, A. and Geoffrey, W. 2006. Planning tourism employment: a developing country, *Perspective, Tourism Management*, February, 159-170.
- 16-Sharpley, R. 2002. Rural Tourism and the challenge of Tourism diversification, *Tourism Management*, Vol, 23.
- 17-Smith, W. 2000. *Tourism Alternatives*.
- 18-Soteriades, M. 2003. *Tourism and environment in rural areas*. www. Fund.Acbe/prelude.

- 19-Szabo, B. 2005. Rural tourism as alternative income source for rural areas along the Hortobagy. *Journal of Agricultural Economics*, 20(11): 26-40.
- 20-Weaver, D. 2002. *Tourism management*, John Wiley and Sons Australia, Vol 1, 504 pages.
- 21-WTO. 2000. *Annual Report*, 234 pages.

Archive of SID